

cula, id est sepulcra vestra, ibi dormite et quiescite; quia brevi, scilicet in die iudicii, vos resuscitabo. Mors enim Sanctis non molesta est, sed suavis instar somni unius noctis respectu resurrectionis et eternitatis: cubile est sepulcrum; unde cemeteria grace vocantur quasi dormitoria. Ita S. Augustinus, epist. 36 ad Casulam, et Tertullianus, lib. De Resurrectione carnis, cap. xxvii, ubi pro cubicula legit celas promas, id est cellaria sive penuria. Sie enim habet: «Populus meus, introit in celas promas aliquantulum, donec ira mea praetereat. Sepulcra erunt celae promae, in quibus paulisper requiescentes habebunt, qui in finibus seculi sub ultima ira per Antichristi vim excederent.» Querit deinde eur celas promas vocet potius quam receptorum? ac respondet: «Quia in celis promis caro salutis et usui reposita servatur, deponendo illuc suo tempore. Proinde enim et corpora medicata condimentis sepulturam, mausoleis et monumentis sequestrantur, processura inde, cum jussent dominus.» Ita notet Hieronimus Prado de factis Commentorum sum in Ezech. cap. xxvi, cum vita consilus hac Isaiæ sententia: «Vade ergo, populus meus, intra in cubicula tua, clade ostia tua, abscondere modicum ad momentum,» donec ros lucis et resurrectionis illuc resplendat, ut tunc in gloriam resuscitati, fulgeatis quasi stelle, imos solis, in perpetuas eternitatis; atque pedibus prematis Neronem, Domitianum, Decium, Diocletianum, etc., vestros olim torques et tyrannos, nunc supplices et, reos est quod ipsi suis cryptis inscribi curarunt; hoc est quod multa, non tam voce, quam inscriptione quasi sub altari clamant: «Expectamus hic regnum et resurrectionem.»

CLAUDE OSTIA TUA SUPER TE. — clade oculos, clade sensus; cura et oculi sepulcrum tuum, ut ibi silentio sine interpolatione quiescas. Alludit ad rationem agendi coram qui, immovente a urgente temestate, intrant sua cubicula, isque clausis, domi se continent. Ita Vatablus.

Moraliter S. Gregorius, IV Moral. xxiv: «Cubicularia, ait, ingredimur, cum secreta mens nostra intramus. Ostia autem claudimus, cum desideria illicita coemoremus.»

DONEC FERTRANSAT INDIGNATIO. — tum illa, qua ad peccatum vestraque singula communis omnia morte et putrefactione punire statuit; tum potius quia impios puniam, presentem sub finem mundi, per tot plagas iudicio et resurrectioni pravias; jubet enim dormire Santos, ut hanc plaga non sentiant.

21. ECCE ENI DOMINUS EGREDIETUR — et eccl. descendit cum omnibus Angelis ad iudicandum orbem, et tum terra reddet sanguinem justorum ac Martyrum, quem sorbit et imbibit, nec amplius eum sorbit. Unde ait: «Et non operiet ultra interfectos suos,» id est, terra reddet et refundet omnes Martyres, omnes mortuos et sepultos quasi ex gremio, quo jam eos concludit, ne amplius eos in se suscipiat, q. d. In die iudicij revelabuntur omnia homicidia, martyria et peccata, ipsique tyrranni et peccatores punientur a Deo; Sancti vero resurgent ad beatam immortalitatem, et glorificabuntur a Deo.

Gentius Neronianus gladio capite truncatus fuit, atque tres limpidisimos fontes, qui ex fratre sequili omnibus inaudito miraculo exsillaverunt, et per 1600 annos continuo exsiliunt. Rursum, cum vidi in Montorio collum et sacellum, in quo S. Petrus instar Christi, sed capite deorsum verso, crucifixus fuit; in S. Potentiana putatum, in quo ipsa manibus tria Martyrum milia sepelivit. Denique, cum vidi prater alia multa Martyrum et Virginum sepulcra, cemeteria S. Lucine, S. Calisti, S. Priscille et aliorum, olim sanguine Martirum rubricata, imo natans, in quibus immumeri Martyres conditi sunt. Vere, Domine, Roma est terra sancta, in qua te laudaverunt Patres nostri magis factis quam verbis, magis sanguine quam voce, magis moriendo quam loquendo. Merito ergo eis dicit: «Vade, populus meus, intra in cubicula tua, clade ostia tua, abscondere modicum ad momentum,» donec ros lucis et resurrectionis illuc resplendat, ut tunc in gloriam resuscitati, fulgeatis quasi stelle, imos solis, in perpetuas eternitatis; atque pedibus prematis Neronem, Domitianum, Decium, Diocletianum, etc., vestros olim torques et tyrannos, nunc supplices et, reos est quod ipsi suis cryptis inscribi curarunt; hoc est quod multa, non tam voce, quam inscriptione quasi sub altari clamant: «Expectamus hic regnum et resurrectionem.»

22. ECCE ENI DOMINUS EGREDIETUR — et eccl. descendit cum omnibus Angelis ad iudicandum orbem, et tum terra reddet sanguinem justorum ac Martyrum, quem sorbit et imbibit, nec amplius eum sorbit. Unde ait: «Et non operiet ultra interfectos suos,» id est, terra reddet et refundet omnes Martyres, omnes mortuos et sepultos quasi ex gremio, quo jam eos concludit, ne amplius eos in se suscipiat, q. d. In die iudicij revelabuntur omnia homicidia, martyria et peccata, ipsique tyrranni et peccatores punientur a Deo; Sancti vero resurgent ad beatam immortalitatem, et glorificabuntur a Deo.

CAPUT VIGESIMUM SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

A cap. xxiv leucusque agit de orbis vindicta et excidio diabolus, qui principes est mundi; quod inchoavit Christus in hac vita, sed perficeret in die iudicii, de quo hic propriè agit Prophet. Simili modo, cap. xiii, cum epistola de excidio Babylonis, mox cap. xiv, agit de excidio regis Babylonis. Secundo, vers. 2, inducit canendum vinea, id est, Ecclesia Beatorum a Deo nre benedicta. Tertio, vers. 6, predictit Apostolus impleturos orbem semine verbi Dei eo tempore, quo urbs Ierusalem restituatur, tuncque reliquias Judaeorum convertendas esse. Denique, vers. 12, docet Judaeos exsules et profugos venturus est Ecclesiam Christi (t).

1. In die illa visitabit Dominus in gladio suo duro, et grandi, et forti, super Leviathan serpentem vectem, et super Leviathan serpentem tortuosum, et occidet cetum, qui in mari est. 2. Lo die illa vinea merita cantabit ei. 3. Ego Dominus, qui seruo eam, repente propinabo ei: ne forte visitetur contra eam, nocte et die servo eam. 4. Indignatio non est mihi: quis dabit me spinam et vexem in prelio: gradior super eam, succendam eam pariter? 5. An potius tenebit fortitudinem meam, faciet pacem mihi, pacem faciet mihi? 6. Qui ingrediuntur impetu ad Jacob, floribet et germinabit Israel, et impletumbet faciem orbis semini. 7. Numquid iuxta placent percutientis se percussit eum? acti sunt occidit interfictos ejus, sic occidit est. 8. In mensura contra mensuram, cum abjecta fuerit, judicabis eam: meditatus est in spirito suo duro per diem astus. 9. Idecirco super hoc dimittetur iniurias domini Jacob: et iste omnis fructus ut auferatur peccatum ejus, cum posuerit omnes lapides altaris siue lapis derinerit aliis, non stabunt luci et delubra. 10. Civitas enim munita desolata erit, speciosus relinquetur, et dimittetur quasi desertum: ibi pascetur vitulus, et ibi accubabit, et consumet summitates ejus. 11. In siccitate meses illius contentur, mulieres venientes, et docentes eam: non est enim populus sapiens, propterea non miserebitur ejus, qui fecit eum; et qui formavil eum, non pareat ei. 12. Et erit: In die illa percutiet Dominus ab alto flaminis usque ad torrentem Ægypti, et vos congregabimini unus et unus filii Israel. 13. Et erit: In die illa clangetur in tuba magna, et venient qui perditi fuerant de terra Assyriorum, et qui ejeci erant in terra Ægypti, et adorabunt Dominum in monte sancto in Ierusalem.

1. VISTABIT (puniet et quasi trucidabit) **IN GLADIO SUO** — suo robore, suo virilis et armis; arma enim Dei sunt ipsa ejus potentia, que ex se omnipotens est et efficax, nec exterminis armis egat.

(t) Hujusque capituli interpretatione quare pluribus imputata sit difficultas, præcipua ratio est, tum ut in capite precedenti frequenter personam mutata, tum in pluribus versibus subjecti et attributi propositione praetmissio, et consequenter, summa difficultas intelligendi, qua ratione partes hujus colloqui inter se coherentes.

Omnis fere antiquiores interpretes huc agi de excidio diabolus. Deinde cura et cura custodia Ecclesiæ impensa, existimarent. Recentiores vero ad eventus Isiae viciniores hoc vaticinium pertinere asservant. Nam supra præmissum regressus Iudei in patrum, et ultione a Domino extorta sanguinis inique fosi in Iudea, Historiam ultima ipsius fere emararo Isiam ut versum millimum dicunt. Haec autem Nubchotomosorum, ali Balaarem, ali Camarem, aut tandem Agathosorum, who designari potant. Fortasse probabilis cum Berthiero, primum versus de Balaare ultimo regis Babylonii intelligentem esse dicendum,

Theodoreus, Nazianzenus, Basilius, Tertullianus, et ex illis Leo Castrensis, per gladium accipiens Christum, qui resecat in nobis animi cupiditates, et dæmonem occidet, id est omnem vim nocendi

nam summa erat ejus potentia, ut vertit Judeorum in carnem redditu se opponeret, tortuoso propter impletum et fallaciam, recte diuturn et cetus maris, quia Babyloniorum imperium in Scripturis sepe mari assimilatur. Attamen cum Rosenmüller et aliis sentire libertatem bellum triclinis generis, quorum prima in flaviis et paludiibus; secunda in terra, maxime in desertis, tercera in mari degit, toto genere tyrannorum immanium et truculentorum significari.

In hoc igitur vaticinio, Isaias, primo, predictit regis Babylonis, adeoque diaboli et Antichristi ruinam et interitum, ut justum pro populo Deli letandi materiam, t. 2. Secundo, Deum ipse inducit summam exaginam suam, id est populus suum curam, valentissimum auxilium, integrantem per orbem diffusum promittentem, t. 3. Tertio, negat Deum ea severitate marum esse circa paludem suum, qua erga hostes, quos ad internacionem

COMMENTARIA IN ISAIAM PROPHETAM, CAP. XXVI.

hominiis ei acomet. Arabica versio habet: *In die illa mandabit Dominus hasta sua districta, magna, potenti super vipera, et rege serpentum, et super delphino: et occidet draconem qui est in mari* (1).

LEVIATHAN — est cetus sive balena, ita dicta ob vastitatem corporis; Leviathan enim hebraice significat *cupido eorum*; balena autem partes corporis vastas habet invicem sibi coherentes et copulatas; aut quia omnia ad copulam et trahit, ut gulam suam impletat, ut faciunt potentes et tyranni (2). inde «Leviathan» significat hic da-

deleverat, nihilque intendere, nūm corriplendo, quam autro peccatum ejus, 7-9.

Quarto, premunatur et contra hostium populi Dei debitam et durissimum pacem, Gentilium idolatria eversione, intemorium fidei dispolitionem, et synagogae disperse collectionem ad Christi Ecclesiæ, 9-13.

(1) Et die illa, id est tempore illo quo cap. praedictus vers. 21, Israel dixit Dominum proditurum e loco suo ad quindecim impios.

(2) Jam sicut bellum species hic designatur per Leviathanum priorem, inquit Rossmuller (nam tres distinctas *balaenæ* hic spectari vult), unice definiti potest ex epitheto *adjecito*: Et vocem *גָּדַל בְּנֵי הָרָה*, vix dubium est sumi hinc latrone significatio pro bestia cuius est mobile, valabile et oblongum corpus quale serpentis, ut adeo *חַצְבָּזֶן*; hujus bellum sola cadat in volumen *בְּרִיאָה* antiquisnotationis. Verbum *בְּרִיאָה* constat *fugere*, unde Graeci *ράπτης* significare posse *fugacem*, celerem, unde Graecus Alexandrinus *ἀργεῖον*, *ταχέον*. Notat praeterea *תְּרִיבָה* (schevate supposito pilinge radicali) vectis, quare Aquila vertit *בְּרִיאָה*, quod secundum est Hieronymus. Primum distat illud *Sympathæ exortator*, *concludentem* Theodosio, *τῷ ἀσπίσιον*, serpente robustum. *Serpente vectis* phrasim istam *barbarum*, que ipsa et Job xxvi. 13, de asterris quod legitur, interpretatur Bochartus, ut vero designari existimat ingenitum quemdam pescis, Graeci *τύρπων* dictum *ἄνθετος*, a joco, quippe haec belua caput neque rotundum negre rostratum, neque fastigiatum, quale in piscibus reliquis esse solet, sed in latera extensum atque transversum habet. Cui sententia tunc ostendit prima quod *בְּרִיאָה* vectis a Massethius schevata sub prima littera est instructa, deinde quod haec pescis species vulgo fuerit ignotior, quam ut probabili sit. Prophant enim ejus fascias mentionem, esse antea minus notata, hinc item liquet, quod Roman scriptores nulli hujus pescis membrinerint, quod Bochartus.

Ideam Bochartus, *Hierosolimæ*, lib. IV, cap. xii, xiii, xvi, hanc *ebrahimæ*, Job cap. xi, et descriptionem; William Corp. liber. *Script. Histor. natur.* part. III, sect. v; D. Wansettard, *Observat.* in cap. IV lib. Job; D. Harris, voce Leviathan encyclopediam designari et ipsi docent. Attamen ista sententia non satis clara textu tum Job, tum *Isaiae* nimirum. Nam in lib. Job legitur, cap. x., 20, 21: «An extrahere poteris Leviathan hanc, et fume ligabis linguam epi? Numquid pones circumdatum in manus ejus, aut armilla perfurans maxillam epi? Atque hoc magis kalene quam encyclopediam, præsumtis illa verba confederat enim hujus nostre descriptione, cap. xli. Altumque istas haec capite dicti Leviathan in mare commorari etiamen deinceps bella questionem esse admittit, quod crocodillo non congruit, quippe quod fluminis solit, ex hisce sepa egreditur. Rabbini sententores per Leviathan aliquod cetacei vel balene genus intelligunt, quod et ipsi sentit Virey, *Nouveau Dictionnaire d'histoire naturelle*, tom. XVII, pag. 516, edit. Dr. Arville. Hæc sententia confirmatur permixta beluarum et sciratum fossilium

monem potentissimum et superbissimum, puta Luciferum, qui in hoc mundo, quasi cete in mari, discurrevit ad omnia vorax, quique est caput draconum et impiorum, eosque sibi quasi concorporavit; superbi enim capitl draconis hujus quasi coalescent, luxuriosi ventri, rapaces et nimbus, pedibus, qui vagi sunt ad vana et prava. Ita Leo Cætrius. Sensus est, q. d. Agite, certate, electi mei, cum diabolus; licet enim lucra cum eo sit difficile, tamen ego vobis adero, et brevi, scilicet in fine mundi, omnem ei vim et potentiam adimam, eumque evertam. Quidam et Neoterici per *Leviathan* accipit Tuream. Hic enim multa regna et gentes sibi copulavit; estque *serpens oblongus*, ob longe propagatum imperium; isque *tortuosa*, si species situm regionum quas occupat. Tuber enim quasi caput appareat in Graeca, Thracia, Macedonia, et reliqua Europa; protinus aliquantum corpus in Asia minori, que nunc Anatolia dicuntur, cernitur; venter se gyranus videtur per Syram et Phoenicianam; cauda longo styrax sequitur per Aegyptum et Libycam oram, ubi languam in spiramus se colligit. Sedem habet in mari, puta in iugis fauicibus Ponti et Propontidis, scilicet Constantinopoli. Hunc Deus, definito a tempore, visitabit et dispersit. Hec ingeniosa est accomodatio. Nam ad literam agitur hic de exilio mundi et diaboli, ut dixi.

SERPENTES VECTIS. — Diabolus dicitur *serpens*, ob astutiam et venenum peccati, quod hominibus collit. Dicitur *vectis*, primo, ob robur, unde Theodosius verit, *serpente robustum*; secundo, quia multis sua potestate et carcere gehennali claudet; unde Symmachus verit, *serpente concludentem*. Diabolus enim, inquit Sanchez, quasi vectis plusquam ferens obstruxit fores inferni et peccati (non quis inde emergat) consequenter et colti, ne quis eo penetret, idque adeo fortiter angustare, ut non nisi gladio Dei duro et grandi vectis ille, ad liberum hominibus et expeditum ingressum, dirrigi aut revelli potuerit; tertio, quia transit ab extremo ad extremum mundi; unde alii vertunt, *serpente longum*; alii, penetrante, vel ob virulentos morsus, vel ob violentiam; Septuaginta, *serpente fugientem*, id est citio transeunte loco in locum; fiet mystice S. Hieronymus ita explicet: Quis diabolus, inquit, in die iudicii fugiet, qui nunquam fugere conuenerat. Denique pro *vecten* Forerius verit, *terrem*, sive *lubricum*, qui facile fugi et elabitor [hoc enim significat radix *בְּרִיאָה* *barach*]; talis enim est serpens, et ejus antitypus diabolus; *Syris* verit, *serpentem subsilientem*.

Audi qualis vectis, quamque longus et terribilis sit diabolus. Theodosius Abbas apud Sophronem in terra stratis inventis, que ad speciem vero giganteam pertinere videtur, et tam ab hominibus differenti, ut Cuvierius de istis belluis marinis quoddam genus singulare statuerit sub nomine *Ziphines*. Vide *Anales de Philos. Chret.*, tom. III, pag. 306 et seqq.

COMMENTARIA IN ISAIAM PROPHETAM, CAP. XXVII.

nium, in *Prato spirit.* cap. LXVI, hec de seipso narrat: Priusquam ad vitam solitariam transisset, factus in extasi asperxi virum quendam ejus specie claritatem solis vinceret; hic tenet manum meam: « Veni, ait, quia pugnare et luctari te convenit; » et induxit me in theatrum plenum viris ex una parte candido amictu, ex aliis vero nigro vestitis. Cum ergo injecisset me in theatrum, aspicio virum mira magnitudinis Ethiopiae, ejus caput turpisissimum penebratabilis. Tunc ait juvenis ille, qui mihi apparuerat: « Cum hoc luctari te oportet. » Ego qui aspectu viri illius proceri territus eram, tremere ac pavore cepi, dicens: « Quis hominum mortali conditione et infimata circumdatus, cum hoc luctari posset? non ipsum universum genus hominum, si in unum confluat, huic resistere prevaleat. » At autem ad me juvenis: « Procuris cum illo te luctari opus est. Ingredere igitur cum omni alacritate et fiducia; mox enim ut tu illum adorans fueris, ego adjutor ero, tibique victoria coronam repoman. » Ut ergo ad certamen sum ingressus, luctaque invicem corporis, continuo præclarus ille judex nostri certaminis adfuit, milite coram dedit; atque ples illa obsevra, Ethiopiaque multitudine ingens, ejulantes evanuerunt; pars vero reliqua candidorum, gratias illi et laudes referabant, qui me juverat, ac preclara Victoria donaverat.

« S. Hilarius, ait S. Hieronymus in ejus Vita, quadam nocte corporis infantum audire viguit, hallitus pecorum, mugitus boum, planetum quasi molierum, leonum rugitus, murmur exercitus, et rursus variarum portenta vocum, ut ante sonitu quam aspectu, territus edocet. Intellexit diemon ludibriam; et pro volutus genibus, Christi erucem signavit in fronte; talique armatus caside, et lorica fidelium circundatus, jacens fortius premitabatur, amodo videre desiderans, quos horrebatur audire, et sollicitus oculis huc illoque circumspiciens; cum interim ex improvviso, splendente luna, cernit rheand, ferventibus equis, super se irrue; cumque inclamasset Iesum, ante oculos ejus repentinu terra hiatu pompa omnis absorpsa est. Tunc illi ait: Equum et ascensem project in mare. Et: Hi in curribus, et hi in equis; nos autem in nomine Dei nostri magnificabimus. » Aliæ vice camelie speciei demon ferocius, accolasque omnes percellens grassabatur, processit ei obvia S. Hilarius: « Non me, ait, terres, diabole, tanta mole corporis; et in vulpecula et in camelio unius atque idem es. » Aliæ per phœnix demon ab amasio immissum in puelam, irius a Sancto audivit: « Grandis fortitudo tua, qui ligio et lamina strictius teneris. Ne quare ausus es ingredi pueliam Dei? Ut servarem, ait, eam virginem. Tu servares, proditor castitatis? eum non polius in eum qui te mittebat eum ingressus? Ut quid, respondit, intrarem in eum, qui hanc collegam meum amoris demonem? » Alio

tempore Orionum virum primariam a legione demorum obsecum, ac furibunde irruentem in Sanctum, arridens compescuit: « Sinite, ait, et mihi meum palestritanum dimittite; atque plantas utroque ciclano pede: Torquere, ait, diomonum turbam, torquere. Cum ille ejularet: Domine, inquit, Jesu, solve miserum, solve captivum: ut unum, ita et plures vincere, tuum est. Curatus itaque et hic est. » Hoc est quod ait Jacobus cap. iv, 7: « Resistite diabolo, et fugiet a vobis, » q. d. Resistite, et negate consensu diabolo tentanti, et vivisti; fugiet enim a vobis confusus, quia carnis canda truncatus. Hinc diemon a S. Job, cap. IV, vers. 11, juxta Septuaginta vocatur *Myrmecleon*, id est formicale, quod se ostentet timidis terribilium ut leo; fortibus vero et resistantibus sit imbellis et imbecillus ut formica. Quodcirca S. Bernardus: « Videte, inquit, fratres, quam debilis est hostis noster, qui non vincit nisi volentes; » et S. Hieronymus in Matth. IV, 6, explicans tentationem diaboli dicunt Christo: *Mitte te deorum*: « Vox, ait, diaboli est qui semper omnes cedere deorsum desiderat. Persuadere enim potest, precipitare non potest. » Ita S. Antonius diabolum apparentem in forma gigantum, leonum, ursorum, etc., irridebat, dicens: « Si habes protestatione a Deo in me, exere: ecce ego; si non, quid frusta comaris me hisce monstrosis phantasmatibus terrificare, qui nihil potest? »

SERPENTEN TORTUOSUM. — Syrus, *serpentem ebullientem, incitatum, commotum*; Arabicus, *serpentem tortuosa, insitiosum, callidum*. Tortuosa est diabolus, primo, ob pravitatem animi; nihil enim in se rectum habet, ait S. Hieronymus, immo illum opus, eliamis moraliter tantum bonum et honestum, amare aut velle potest. Cujus rei causa est extremum odium quo prosequitur Deum, qui enim sumos et aeternos cruciatus infligunt; quia enim summe odit Deum, hinc et odit omnia quae Deo grata sunt, qualia sunt omnes actus boni et honesti. Huc cum agunt desperatio et rabies. Secundo, ob fraudes; unde et in oracula suis est impensus, fallax et mendax; qua de causa Apollo vocatus est *λέπτας*, id est obliquus et tortuosa. Tertio, quia ut ait S. Basilis in Psalm. XXXIX, variis habet flexus, quibus hominem invadit, et impellit ad varia et contraria vitiorum genera.

Et occidit, — morte aeterna, relegando cum in inferno, ubi semper cruciabitur igne et doloribus mortis immortalis; qui enim in eo sum, semper moriantur, at nunquam sunt mortui.

2. IN DIEILLA VINEA MERI CANTABIT EI (1). — Pro

(1) Hanc Forerii explicationem qua diversa hujus causæ partes inter se connectere contatas est, subjicerem abbreuiationem, utile judicavimus, licet ex aliqua parte ab isto ordine descedere vera textus intelligentia suadeat. « Vinea meri. » Puto in hac voce consistere bonam partem intelligentiam totius hujus capituli, quam sequitur ita facile est. Verbum *camar*, *turbidum esse seu*

cantabit Septuaginta vertunt, ἔπειτα, quod significat, primo, incipere; secundo, dominari et esse principem. Unde, primo, ex iis verbi potest hoc modo: *In die illa vinea bona desiderium inciperet*

*tutulentum esse significat; unde hebrei nomen, quo *vīnum rubrum* vocant Hebrei; quod olim in pretio erat, ut apparet e *Deut. xxxi.* Idem quoque vīnum ex troppo Hebreis familiariter symbolum erat calamitatis, afflictions et vindictae divine, ut apparet ex *Ps. lxxv.* ubi dicitur quod *Domus propriae peccatorum calicem, in qua vīnum esset rubrum, seu turbidum, etc.* Cum ergo de vastatione populi Dei, apertus verba fecerit, jam non quoniam ex causam mala immisurabilis esset Deus in populum suum explicare decrevit Propheta cantico, prout Prophetis mos erat, quod alterius iubet decantari *vīna* populi Dei, quam vocat *vīnam turbida*: qui nomine quoddammodo ludit. Nam quia vīni pretiosi foras fuerat, quod turbidum seu rubrum dicebatur, vīnum turbidum de calice divina ita esset exhibitorum. *Pro cantare diu alterius canere*, haec est acceptio verbi interdum cum diu case construit, ut *Num. xxi. Ascende Beer, respondet illi*; id est alterius canite; et *I Sam. xxi. Romane hunc respondentem in choris* etc.*

Vers. 3. *Hoc Dominus, qui, Negare non possebat ipsi Rabbinum Vulgatum interpretetur hoc in loco Hebrei reddidisse: nam juxta eorum distinctiones et ab eis assignatas interpretationes singula reddidit. Dicunt autem esse velut diologum quendam. Dom securi colligunt, qui nunc proponsum ad misericordiam, nunc ad iram ostendit. Sed cum (ut ingenuus fater) non intelligenter quia ratione partes huius colloqui cohererent, et varietate interpretationum (quod difficultas multa est sive signum) consipererat atque conseruarent, huius plane, quoniam abrasi punctis ad distinctivos, rem mecum ac eum Deo tacitus ceperat expenderit. Tandem alterius nullus interpretatus, quia hic apponere volebat, non ut eam Vulgata aut aliorum commentariorum, sed in gratiam pio diligenter lectorum. Existimo autem esse diologismum, cuius velut titulus, in quo argumentum continetur, est: *Alterius canite vīnam turbida*. Hoc autem tertius versu, qui est primus cantus, Deus loquitur ad humum modum: *Ego Jehovah servus vīnam hanc, vel conservator ejus qui rego, qui protego*; qui curam ejus geret; *ad aliam quoque momenta irrigo eam*: hic multa uos semper fuit, semper ad populum meum misit prophetas atque doctores, qui eum, tanquam vīnam, coelestis doctrina cum lāneō, ut hoc locu sit ad momenta, id est, singulis momentis, seu frequentissime. *Ne forte visitaberis*, etc. Neque his, inputu Dei, benevolentia contentus, ne animata aut fuses eam devastans, *eas ad mortuorum cinglo, circinabo*, non minus intentus, ne quis irruit ut noceat, quam qui obseruat civitatem, qui nos elabatur, aut in auxilium veniat. Potest enim haec futurum a multis verbis, praesertim ac puncta delas.*

Vers. 4. *Hoc secundo canici versus inducitur ipsa vīnae loquens in hunc modum: Mūrus non est mīth: quās daret me sentias et spīnas in bēlo?* Quis certa verba sunt et ingratia et infidelis animi, qui spredo Dei favore et Dei protectione diffidens humana auxilia anxious querit: qui moribus aideo Judeorum peculiaris fuit, ut vix sit in Scripturis pagina quae eorum ingratitudinem atque difidientiam non congastrat. Loquitur autem populus sub nomine vinee, ideoque in eadem similitudine perverans, ubi sibi dōces murum dixit, *senticetum sen- pītētūm optat*, quo circumnumiri solent vineae. Vide supra, v. 5, et vi. 25. Populus ergo Israel non satis muris, sed munitionibus civitatum scarum fidem, auxiliares

medius Noster vertit, cantabit. Est enim propheta de futuro. Jam *primo*, S. Hieronymus, Haymo et Hugo putant hic describi lucum Judeorum, *scilicet Synagogam in fine saeculi*; ipsi enim omnia a cap. xxiv usque ad finem huic, referunt ad consummatum seculi. Synagogam ergo plangere suam nōdēm ei a Deo infictam, eo quod illa a Deo vīnato ita exulta et custodita, ut sequitur, non dederit uas, sed labruscas; unde cantabit expōnunt, id est planget.

Alii et melius consentent has non esse minas, sed laudem et gratulationem Ecclesie, quod illa non fecerit labruscas, ut Synagoga (contra quam prōinde, cap. v., exposita) eam, canique ad spumas, et ad concubitionem condonnavit, sed uas et vīnum merum. Haec et uerbi plausiblēm both constructi. Quod si in *spēs et spīnas* tota versa sit, *succedam eam pariter*, voluti qui secatum possunt.

Vers. 5. *Etim. hoc versu et sequenti, varia sunt Domini: Utinam, o si apprendēderet munitionem meam! si pacem mīhi (vel meam) faceret; pacem, iugum, mecum faceret!* Quantum, inquit, præstatissimum populum tunc firmat ac tenaciter meum munitionem apprendere! O quam bene sibi consuluerit! o si non aliud amorem, non alias milites, quam me voluerit! o si mecum pacem voluerit facere! o utinam pacem mecum statim servare valuerit! Sequuntur versus sequenti quid deinceps luci conqueratur. Similis locus est *Ps. lxxi.*: *Utinam populus meus audiret me, et Israel in tuis meis ambulasset!* ubi repetenda est particula op̄tans, et futurum eodem modo accipiens ut hoc loco. *Mahon* haec accepit sicut supra, xxi, ubi dicitur de Tyrus quod esset mundus mortis, et ex hoc quod Dominus fuisset multo inop̄tus, et multe illis locis. *Syra* autem, vers. 3, *Domina dixerat quod eam seruasset et cibazet, etc.*; de his munitione hinc ergo sermo est. Non dubium quia, cum vastatione populi Israelitici hic sit sermo; *Filius Dei* minus Jesus sit illa munitione quam apprehendere, et pax, *sua pax* auctor, per quem reconciliari uelle debuerat.

Vers. 6. Qui egredientur. A qui triplex interpretatio nostram hinc versus a superiori pendet, quo explicatur quae bona consequentur Israelite, si eam pacem facerent, etc; futura per subiectum, pacem facerent Hebrei, vertenda duxi; quod quicquid interpretis non admittaverit, secuti Rabbini, participium *hām*, id est *venientes*, tempore esse dixerunt, et nomen *iesu*, de suo supplet, nescio quā postoritate. At Vulgata interpretatio in secunda conjugatione accepit, *in qua eradicare significat, et pro egrediente, eradicator Jacob dixit: qui impēs egredientur a Jacob*, id est qui ab eo resiliunt, et infidelitate allorum sequi motu, facient scilicet pacem meam. Ego eam quam ceperit interpretationem secutus, participium *veniente*, cum nomine *Jacob*, proxima eam cum verbo singulariter *radices agere constrictus* patav. Alterius autem verbo *venienti* sepsilon, pro continuacione aut pro tempore particula, *tandem, paulo post*: *Venientes re- nient cum exultatione*, id est, paulo post venient, tandem venient; sicut supra cap. ii, pro *agere* seu *adest* dixit. *Venire et ambuletus*. Ita accepte possemus hoc loco. Tandem radices agere Jacob. Nam *scharas* in tercio et *radicari*, *radices agere*; ut *Psal. lxxv.*: *Radicēs radices suas, et implexi terram. Radices, inquit, agere filii Jacob*, non iuret caputvitate, sed stolidis essent in patria; *forerent etiam*, seu prospere agerent, ut fui in diebus Davidis et Salomonis: *Germinant quoniam*. *A fructis suauissimos producerent; uas, non laborant;*

tanum, r̄v̄p̄ kohala, id est *Synagoga*, qua hic in vīna intelligitur, est femininum. Jam *primo*, aliqui putant ipsam vineam, id est Ecclesiam, *ca- vē, q. d. Ecclesia*, in qua est vīnum purum gratiae et bonorum operum, letificans cor, « *cantabit ei*, id est *sibinet*; quia scilicet sibi gratulari de Leviathan cesso.

Secundo, alii putant esse cantum in Angelorum ad Beatos, sive ad Ecclesiam triumphantem: nam hebrei pro cantabit, est cantate; unde Vatabulus sic vertit, *in die illa alterni cantile vīne chever*. *Angeli, ei (scilicet vīne), ut patet ex Hebrewo*: *et vīne, pre- stans meri vīni ferax*. Verum noster interpres pro *תְּלִזְבָּחַת וְעַמְלָא*, id est cantate et, legit *תְּלִזְבָּחַת ana*, id est cantabit ei.

Tertia ergo et apollissime, Sanchez consensit esse cantum Dei; sequitur enim:

3. *Ego Domines, qui servio nam, etc.* — Ex ergo vers. 3, usque ad vers. 6, est cantum Dei,

justitiam, non clamorem, fidem et misericordiam, non perdidit et immanum, insuper ut totum orbem provenientem sua fracta implorat, supra modum multiplicarentur, et per totum orientem colobus possent educere.

Vers. 7. *Numquid iugis*, etc. Chorus loquitur. Dixit itaque: *Transcendet contra eam, succedam eam pariter*. Interrogatur ergo Propheta: *Nunquid ita offendit ut ceterum, nunquid repeleret dominum populum suum? num funditus derideat decessivit?* Nunquid percussit ita plaga persecutum Israhel? id est num Dominus persecutus Israhel, ut eum percuteat solent persecutores eius? vel sic: *Nunquid ita interficiens est tuus Israel quemadmodum occisi sunt iam plurimi ex eis?* Iudei sensus vñctur socius Vulgatus; illi alter quantum. Tertia variationem enim punctorum varie quaque redire potes, sed eadem fere sensu, *an- cipit plaga iniuncti, ut alibi ali, percussit Israhel?* Ego certe phrasim quandam Hebreis peculiaris hinc esse existimo, qui interdum et nos uitimus: *An percussit eum qui percussit eum?* id est percussit eum, quemadmodum percussit qui est ex animo percussit, et nihil aliud volunt quam delecte et importuni animo satisfacie.

Vers. 8. *A in mensura contra measuram*, id est, ut mensuravit, sic remeteret ei. Hinc sensus putavat Vulgata latere in duplicitate nomine *sāz*, quod duplicitum sit *sāz*, q. d. *In mensura mensura*. Sed dicere possumus eam veram secundum conjugationis a nomine *sāz* deductum, quod mensuram ardoribus nota quam existit in Evangelio voce *consona sāz* dici. Hinc verbū duplicitum pro mensura sāz. Respondet ergo Propheta: *Non repulit populus sāz; non plaga tūmatica percussit; non quasi ex nūtio, et delere volens; non simul effundet onus tūmō sāz; sed tu, Domine, castigabis eam atque corripes in mensurando, in dimittendo*; id est implendo mensuram, atque effundendo eam. Similis in castigando eris mensuranti sāz triticum. Quo significat, nequō omnino debentis, neque omnino a castigatione supercedentis, sed adhibito modo et regula quadam, ut post flagello ali flagello congerintur quasi qui non panire ex anno velet, sed justum iudicium exercendo ad ponentiam adducere. *Meditata est*, *De populo Israelitico intellectu* sunt haec, estque rarus vox chorū: *Ingeniū tūmō in spiritu suo illo duro ac pertinaci, quem ad ponentiam lectoris vix quisquam potest. Jam dicit, jam*

rem quāpīa pīce, blāntū, calce, etc, tege.

Vers. 10. *Civitas enim*, etc. Ego hic conjunctionem, ut sepe alias, vim adversariam habere existimo, q. d. At non ita futurum est: non agit ponentiam; non auferret peccatum; non destruet aras, non igit floreat, non germinabit, etc; *sed civitas minuta desolata erit*, etc. Civitas autem collective pro *cīstātībū* accipitur, estque sermo de vastatione Judaei tam temporali quam spirituali; simul enim ultraque contigit. *Civitates, inquit, ad quas solent ex pagis confingere proper muros, etc., erunt solātīo, et Specīo*. *Nomen nāvē passim in Scriptura loco amaro, graminoso et pascuo accipi video*: deinde et pro rure, adeoque et pro *isīs qui rūrē habētā*, accipitur. *Psalm. lxxv.* Cum ergo *cīstātībū* dixerat in solidūtū redigendas, loca amara et pascuo dicit quoque dērīlīqēndā; ut tam civitates quam vīlūlīe sur̄ desertū similes. *Eli* pascet vitellus. *Hic* jam figurata Titum designari puto Vespaniani filium, qui summis seu prominentias onus et quidquid excelsum, quidquid emens, quidquid veluti a cornuone et consumptum videbatur in populo illo, immo quidquid fructiferum, euasimodū sunt vinea prominentiae pannites, corositi, decerpiti atque absumpsi, sicut si vītūlīe depāserent. Ad metu locorum atque vinea rodū.

qui haec cantabat Ecclesiis sue, ei applaudens et congratulans, quod vinum sibi reddiderit tale, quale sitiebat, scilicet merum, et, ut Septuaginta, *ξερόν*, id est imperfatum, purum et generosum, quod vulgo ineracum vocamus. Vatablus virgili *vixit rizum ruboris sive rubrum*; hoc enim significat *ξερόν*; et vinum rubrum, ino atrum (quale est creticum, quod Homerus vocat *ἄσπερ*), tantum fert Iudea, non album; uti viri graves et Societas nostra, qui recentur Hierosolymam et Damasci fuerunt, mili Roma esse araverunt. Hocque symbolico apte significat afflictiones et martyria Christi et Sanctorum in Ecclesia.

Sensus ergo est: In die illa, iudicium scilicet, cum Leviathan et implicantur in mortem aeternam, «cantabit», id est publica laetitia voce et sententia proclamabit, scilicet Deus, «ei», scilicet vinea, id est Ecclesiis sue, laus Ians can dicentes: O vinea (est enim hic metathesis, sive tractatio verborum) mea! que mihi protulisti merum, beata et felix es. Ego enim deinceps te servabo, beabo et timebo, ut sequitur. *Repente* (hebreo *תְּמִימָה*, quod verbi potest *primo*, *crepente*; quia brevi accidit Beatis haec voluptas; *secundo*, *assidue*, *jugiter*, per singula momenta; quia eterna erit. *A Propinabo ei* vinum dulce et generosum; quale ipsa protulit, *q. d.* Quia haec Beatorum vinea protulit egregios fructus bonorum operum, hinc egregia felicitate et voluptate eam decorabo et potabo; hoc est quod ait Psaltes: «Torrente (non seypo, non peculo, sed integro torrente) voluptatis tue potabis eos», *Psalm. XXXV. 9.*

Vatablus vertit, *tempes-te irrigo eam*; et sic accipi potest nostrum propinato, pro *irrigabo*; quod enim homini est propinatio, hoc terra est irrigatio; et siquid homo vinum, sic terra pluviam bibit dum ea rigatur. Vineae enim proprie convertit irrigatio, non propinatio.

NE FORTE VISITARE CONTRA EAM. — De quid agatur contra eam, non quid mai est accidentia: hoc de causa ego nocte et die seruo et tutor eam. Vatablus vertit, *ne forte visitet eam hostis*.

INDIGNATIO NON EST MIRI; — non possum irasci et indignari vineae tam boane, tam fertili, ut indigne fui vineae sterili, scilicet Synagogue, cap. v.

QUIS DABIT ME SPINAM ET VEPREM? — *q. d.* Quis faciet ut tam cleacta vinea sim in spinas? quis me faciet illi aculeatum ob levia ejus peccata ut eam concutim; et succendam? *q. d.* Nemo.

Nota Domini quasi vim sibi facere dum punit. Unde S. Hieronymus sic explicat: «Quis me faciet durum atque crudellem, ut vincam naturam meam (1)?» Abit ergo Deus quasi a natura sua, dum

(1) **Hoc fuisse in Commentario.** S. Hieronymus: «Juxta Hierosolymam hic sensus est: Ego qui diebus et noctibus semper vineam meam conservavi, ne exterminaret eam apera de sylva, ne bestiae devorarent, numquid indignationem non habeo, et nescio ferire peccantem, et reddere unicuique quod meretur? Unde dicit: Quis me docebit ut durus sim, et meam vineam clementiam, et in

a clementiam it ad vindictam. Hoc est quod canit Ecclesia: «Deus, cui proprium est misericordia semper et parcere. Unde principum et animi generosi propria virtus est clementia. Alii vertant, quis me commitit cum uerbe et spina? id est cum improprio, qui in mundo sunt id quod spina et uerpes in vinea selecta, et optimi vini feraci. Alii, quis mihi uerpe oponat, ut cum ex congregatis reluat spina? Verum nostra Versio melius est eterior; Hebreum enim *τίταν* significat *datus*, non *committit*, vel *opponit*. Unde et Vatablus vertit, quis me reddit ut sine uerpe et pinu? idque exigunt sequentia.

IN PRELIO GRADIAS SUPER EAM, SUCCENDAM EAM PARITER. — *q. d.* Minime gentium. Est enim vinea mihi dilecta et electa; non ergo prelio cum impugnabo, aut succendam, uti succendi Jerusalem et Synagogam: interrogative enim omnia haec legenduntur.

AN POTUSS TENEBIT FORTITUDINEM MEAM? — *q. d.* Omnino tenebit, scilicet vinea haec mea, sua aratricula et decore tenebit fortitudinem, id est fortioriam vindictam, ne eam contra filiam exeram; quia ipsa, esto venialis subinde pocet, mecum iugum faciat pacem, semper mihi serviet, amica erit, fructusque proferet gratissimos.

Secondo, Sanchez per fortitudinem accipit clementiam: sic enim accipitur *fortitudo*, *Num. XIV. 47, q. d.* Non tenebit haec vinea fortitudinem, id est clementiam meam, id est non efficiet ut ego ci clemens non sim.

Tertio, aliis haec referunt ad Leviathan, et contrarium subaudient, scilicet, *minime tenebit*, *q. d.* Certus sit Leviathan et eius ministeri, quod fortitudinem meam, quam contra ipsum pro Ecclesia ostendam, evenerit non poterunt, sed eam contra ipsum exeram, nec tum illa spes pacis erit.

6. QVI INGRIDENTUR IMPETU AD JACOB. — Haec Romana, non a Jacob, uti verbi Syrus; habet enim scilicet, qui cunct de radice Jacob lucrabitur, et germinabit Israel, et repellant faciem terrae fructibus; et Arabicus Alexandrinus, qui sunt de radice Jacob duplicitabuntur, et germinabunt domus Israels, et repellant orbem fructibus. Quin et S. Hieronymus in Commentario, ubi non raro a textu Scriptura quam impedit verit, quemque probavit Ecclesia, dissentit, vertit: *Qui egredientur de radice Jacob*, id est Apostoli natu ex Iudeis, etc., *hi implent orbem semine Evangelii*. In textu ergo paraphrasice, non verbo, sed sensu reddidit; ad verbum enim est in Iudeo: *Venientibus vel ingredientibus* Apostoli, *radices ager Jacob, pullulabit et florebit Israel, ita ut proventus faciem orbis impletat*. Haec enim omnia tam subite facta, significant magnum fulisse eorum in predicando fervore et impetu: aliqui *et impetu* non est in Hebreo. Hic finitum cau-

praelio atque certamine truculentus incendat et granularum super vineam meam conservari, ne exterminaret eam apera de sylva, ne bestiae devorarent, numquid indignationem non habeo, et nescio ferire peccantem, et reddere unicuique quod meretur? Unde dicit: Quis me docebit ut durus sim, et meam vineam clementiam, et in

enum, transitque Propheta ad Apostolos, corumque predicationem et fructum. Sensus est, *q. d.* Apostoli, qui impetu spiritus ad Iudeos convertendos ingrediuntur, facient ut reforescat Israel per novam hanc Christi gratiam: hi etiam impletum orbem universum «semine» verbi Dei: vel «semine», id est posteritate fidelium. Unde Chaldeus vertit, *σιτίς φέρων*. Nota: Ab initio fere capituli sensim Isaiae a die iudicii, et ab Ecclesia triumphantie redit ad militamentum, et ad Iudaeum ab Apostolis conversum eo tempore quo reliquias Israel et Iudea ob infidelitatem, et Christi necem est et versa. Vide Can. IV et VII. Unde sequitur, «numquid», etc.

Alius Sanchez: pergit enim ipse haec accipere de Beatis: Ostendit, ait, hic Propheta quinam futuri sunt illi quibus amplius non irasceret, sed in eternum eos amplectur; scilicet non fore carnalem, sed spiritualem Israelem, puto fore Gentes ad Christum et Ecclesiam conversas. Hec ergo sicut ordinat: «Ex numero eorum qui venient magna frequentia ad Jacob, impleturque terram (hi vero sunt qui Christi religionem amplectentur), floribet et germinabit ille qui vere dicit potest Israhel. »

Rursum Forerius vertit per subjunctivum hoc modo: «Si pacem facerent mecum venientes, radices agerent Jacobite, florerebant et germinarent Israhelite, et treplerent superficiem orbis proventum.»

7. **NUNQUID JUSTA PLAGA PERCUTIENTIS SE PERCUSSET EUN?** — scilicet Israhel et populum Iudeorum. Transit a reliquis Iudeorum fidelibus ad reliquos Iudeos infideles, juxta Can. VII, *q. d.* Numquid Deus Judeos punivit aquiliter ex legationibus, ut sicut ipsi Christum et Santos eius dire vexarunt, flagellarunt et necarunt; ita et flagellarunt ad necari eos? *q. d.* Minime: neendum hoc feicit, sed erit tempus, cum

8. **IN MENSURA CONTRA MENSURAM** (hebreo, *in mensura mensura*, id est pari et contraposita mensura (vel duplice mensura, sive semel et iterum mensurando), ut significat aet ex. Dei examen in judicando et puniendo. Ila Prado in Ezech. cap. v, in fine) **JUDICABIS (o Domini) EAM** (scilicet Iudeorum vineam, id est Synagogam; cum ipsa a te prorsus erit abjecta: meditatus est enim Deus contra eam dura) **IN SPIRITU SUO DUCO PER DIEM ASTUS**, — id est tempore vindictae a se faciente, ut scilicet ejus cives per Titum et Romanos exscoindat, ad dispersat per totum orbem exiles. Ita S. Hieronymus, Cyrilus, Procopius. Helcias est, *justa mensura in dimittendo eam* (potest etiam veri, *in propagine ejus*) *controverses cum ea: auferet eam vento suo gravi in die Euri*, *q. d.* Deus instar Euri auferet propagines Iudeorum, sicut illi conati sunt auferre propagines Christorum, itaque per paris eis reddet.

Alius Sanchez: *eum*, inquit, scilicet Leviathan, si redeat ad vers. 1, quasi dies: Deus percutiet Leviathan non ea plaga, qua aliquis solet seipsum mea, ut iram differam et salvem eos?

percuteare; que quia percutient dolorem adfer, gravis et hostilis esse non solet: tali vero plaga Deus amicos percudit; neque Deus occidet Leviathan eo modo quo amicos et qui moriuntur in ipso, interficit: hi enim aliquando resurgent; ille vero numquam non morietur, iuxta illud *Ierem. XXXX. 14*: «Plaga inimici percussit te castigatione crudeli (1).»

9. **INCIRCUS SUPER ROC DIMITTETUR INQUITAS DOMINI JACON.** — Redit ad vers. 6, et ad Iudeorum reliquias credentes in Christum, presentem cas, que excludat eterrone excidit eorum, de quo vers. precedent, egit, convertuntur. Cansam enim dat, ait S. Hieronymus, cur, postquam Judei Christum occiderint, veniam consequantur si ponentem voluerint. Causa est: quia per Apostolos, qui erunt de stirpe Israel, in toto orbe Evangelium seminabunt, destrueret idololatria, luci et arcu, ac delubra eo tempore quo pariter Jerusalem, ejusque templum et altare destruerat, atque Dei *λόγος*, et stria notitia predicabatur, hoc uno fine et fructu ut anferter peccatum indelitatis, aliaque Iudeorum. Cum enim viderint Judei passim inter Gentes aras et idola dstruere eo tempore quo suum templum et altare a Tito in cineres converteret, atque a Gentibus templo erigi, ibique unum Deum coli pie et sancte; tunc incitabuntur, uti et ipsi in Christum credant, itaque peccatorum remissionem et gratiam consequantur: haec ergo arcu et delubra Gentium sunt, non Iudeorum: nam tempore Christi Iudeos habuisse aras et idola nusquam legitimus. Unde Forerius, qui concedit haec aras esse Iudeorum, per eas symbolico intelligit avaritiam, invidiam, superbiam, aliaque vita Iudeorum.

Ne hebraismus: «Cum posuerit omnes lapides altaris sicut lapides cineris allissos,» id est, cum Deus templum et altare Iudeorum in cineres convertierit, per Titum comburendo illud, ejusque lapides alliendo, conterendo et incinerando.

10. **CIVITAS ENIM MUNITA DESOLATA ERIT.** — Jerusalem, que Christum occidit, per Romanos desolabit, adeo ut non homines, sed vituli et ferci in ea, quasi in vinea pascantur, et depascantur vites summatives, que flagella vocantur, *q. d.* Haec vastitas reliquias Iudeorum adget ad peminentiam, et ad Christum.

11. **IN SICCITATE MESSES ILLIUS CONTERENTUR** (*q. d.* Hierosolymos siccitate, penuria et fame affligerunt; itaque inopes erunt consili, ut videre sit, mulieres venientes, et docentes eam, — Hierosolymam scilicet, id est, ut femme stulte maritos suis doceant, et quae consilium dent: aut mulieres vocat muliereros principes, Prophetas et do-

(1) «Meditatus est in spiritu suo duro per diem astus:» ad que in Commentario S. Hieronymus: «Propterea Deus in spiritu suo duro atque vehementer meditatus est, sive locutus contra eam in die astus, hoc est in persecutione tempore, quando ardenter indigentis tempus est, atque posmarum.»

tores, qui perdididerunt Iudeam sua molitiae, ignavia et insipientia, ut dixi cap. iii, vers. 12.

Aliter Sanchez : referit enim hec ad cladem Judeorum sub Josia per Pharaonem, et postea per Nabuchodonosorem, quasi multi res hic invitentur ut plangent, doceantque alios cladem et plantum tanze cladi.

Septuaginta vertunt, *mulleres venientes a spectaculo, vel a visione, venite huc, illuminate* : quod S. Hieronymus, Cyrillus, Origenes, Theophilus, Ambrosius, Procopius, Tertullianus, quos citat Leo Castrius, accipitum de Maria Magdalena ejusque sociabus, que venientes a sepulcro visi sunt Angelis et Christo, omnibus testata sunt Christum resurrexisse, quasi ipse hic iubebant omnes, etiam Iudeos, fide resurrectionis Christi illuminare. Unde pro *mulleres doentes*, Pagninus, Foreius et Vatabulus vertunt, *mulleres accedentes*. Notum est quomodo Magdalena quasi fax, et socia apostolorum aliquotus hoc nuntio, Christi amore aequo ac gaudio succederint. Verum haec spectant exodium Ierusalem : quicquid primus sensus est litteralis et genuinus.

NON EST ENIM POPULUS SAPIENS (ergo ineretur regi a mulieribus) ; PROPTerea NON MISERERIBIT EUS, QUI FECER EUM, — puta Deus factor ejus et factor, qui puniet hanc populi insipientiam.

42. ET ERIT : IN DIEILLA PERCUTIET. — Hebreo est עֲמֹתָה, id est exercit, sicut excutientur olive ex oleo. Unde Biblia Regia pro *percuteat*, legunt, *excudit Dominus ab aliis fluminis usque ad torrentem Egypti*, q. d. Permetit Deus totam Iudeam, que olim erat terra promissionis, ita ut nihil fidel, nihil scientia Scripturarum, nihil vere pietatis in ea amplius reperatur : tales enim iam sunt Iudei. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Procopius. Loquitur, ut dixi, de exercito Ierusalem per Titum : licet Sanchez putet Iudaei loqui de exercicio, tam decem tribum per Assyrios, quam duarum per Chaldeos. Unde Aquila et Theodotion pro *percuteat* vertunt, οὐδὲν, id est virga percutient ; Septuaginta, συρρίζει, id est concludet ; alii, οὐρέσθαι, id est confundit (1).

(1) Hoc quidem loco reipublica Hebraica restauratio nova plane *magis* tractat : *Exequit Jona a fluvio fluens usque ad amnem Egypti*. Verbum οὐρέσθαι, quod aliquod excutere vel succedere significat, usurparum tam de tritico aut leguminibus bacillo excutientur, spicis sive aristis aut tegumentis quibus involvuntur, ut *Jude. vi, 11*, et infra xviii, 27, *vel de fructibus arborum, ut flores, olives, que vehem, utore arborum succusione vel decommissione excutiantur, ex excessu colliguntur, ut *Heb. xxiv, 10**. Atque verbum οὐρέσθαι, quo vates in hemisticchio altero cittr, cuius propria vis et potestas est *hunc tege*, tenetum imaginem desumptam esse a fructibus arborum deussum : grana enim, quis baculo excutientur, aesculanus quidam, sed non solent singuli humi colligere. Excessus autem Deus dicitur regiones *inde a fluvio fluminis usque ad torrentem Egypti*, id est ab Euphrate ad conflua Egypti, quoniam limites terra promisee, *Genes. ix, 18, 19*, necnon regni Salomonis, *I Chron. ix, 16*, definitur. Significatur ingens aliqua totius illius Euphratensis in-

dsorum ex captivitate Babylonica, et ex Egypto. Mili cum aliis verius videtur eo tantum alludi : loqui enim Prophetam de redemptione hominum per Christum, ut dixi.

Anagogie, hoc accipe de tuba Archangeli, quae electos ex Iudeis queque ac Gentibus convocabat ad Stomem supernam, id est ad regnum colorum. Ita S. Hieronymus.

CAPUT VIGESIMUM OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Hoc capite est quinta sectio prioris partis principalis Isaiae, continentis onera sive prophetias minaces. Hoc sectionis ab onere orbis reddit ad onera Gentium, eaque varia et mixta. Hoc ergo cap. agit de excidio decem tribum ; cap. xxix, de excidio Ater, id est Hierosolymae et duarum tribuum ; cap. xxx, de clade Iudeorum fugientium in Egyptum, ut Jeremia, a qua solat ad Topheth et gehennam damnatorum ; cap. xxxi, reddit ad cladem decem tribum ; cap. xxxii, sub tipo regni Ezechiae describit felix et sanctum regnum Christi ; cap. xxxiii, predicti stragam Semachorib per Angelum ; cap. xxxiv, avolat rursus ad exidium orbis ; cap. xxxv, transit ad aures Evangelii seculum, atque vocacionem et gloriam Gentium describit ; cap. xxxvi, a propheta transit ad historiam Semachorib et Ezechiae, narratique ea quae de his pradixerat, re ipsa fratre impleta. Ex hisce liquet haec onera et has prophetias alto et alto tempore frisse editas, ac neglegit ordinis et temporis postea a collectore hoc ordine frisse collocatas, quem jam cernimus. Vide Can. I. Prædicti ergo hoc cap. xxviii, exidium Ephraim, id est Samaria et decem tribum, ob euras superbiam et chrietatem. Secundo, vers. 7, idem predicti duabus tribubus ob easdem causas, et quia verba et minus Prophetarum irriserunt, ac proxime ad quod pactum eorum cum morte et inferno non stolidi : quicquid, vers. 16, promittit eis lapidem angustum et solidum, ut in eo recumbant : nec enim cultum Dei secum pati cultum idolorum. Denique, vers. 24, docet Deum instar agriculte suos nunc serere, nunc purgare, nunc metere, nunc triturare tribulationes ; quia vexatio dat intellectum auditum (1).

1. Ve corone superbie, ebris Ephraim, et flori incidenti, gloria exultationis ejus, qui erant in vertice vallis pinguisimae, errantes a vino ! 2. Ecce validus et fortis Dominus, sicut impetus grandinis; turbo confringens, sicut impetus aquarum multarum inundantium, et emissarum super terram spatiuosam. 3. Pedibus conculcabitur corona superbie

(1) Ad quosnam historiam populi eius eventus pertincent secundum, ad regnum Iudeorum transiens, primo, posse Israëlitis inflicte, opponit superstis Iudei regni incomitatem et prosperitatem, 5, 6.

Secundo, sol cura de regni Iudei felicitate ageret, Propheta subito videt Iudeorum in peccatis similitudinem, et hujus populi ductores et proceres easdem ponas commercialis, quos Ephraimitis irrigandas esse communias supra fuerat, tum propter gastrimargiam et chrietostis turpitudinem omnisbus communem, 7, 8; tum propter neglectum, contemptus et irrisione adhortationem, induclarum, et minarum divinarum, 9-11.

Tertio, igitur opponit inique irrisorum, quan hacetas desicerat, cavillationem comminationem iustitia, quia Deus erga eos usurus sit, cavillationis, enique qui qua ratione ad veram animi tranquillitatem pervenire possent, si significaverat ; cui vero morum non possunt, jam ergo alio erga eos locuturum esse sermonem ; nam idipsum quod calumniam sunt legum preceptorumque multitudine perstringuntur. Referendum igitur erit hoc vaticinio consilio versus primi hebus vaticinali sub imagine tenetum perstringuntur. Referendum igitur erit hoc vaticinio ad initia Hiskie, antequam Samaria a Salamanara expugnata, populosque cum rege in Asyriam abductus esset, IV Reg. xviii, 9, 10.

Primo, Isaias de regno Israelitarum verba facit, et primo, proponit eorum culpam, fastum scilicet, et ammoderatam in delictis effusionem, 1; secundo, describit paratam a Deo castigationem, 2; tertio, subiecti peccatum ignominie et egestatis precipitandam, 3, 4.

Quarto, quamvis contra preceptorum divinorum illos, et Propheta, qui eis comminabantur, negotiorum faecessentes, non poterat non indicari Dominus ; attamen, etiam sententiam Dei promat, volunt Propheta eorum irrisiones exprimere, eorumque falsam presumptionem, antequam denuntiat ipsos illos principes, a quo